

מלחמת העצמאות בעיני ברה"מ

סא"ל א'

הגורמים לפרוץ המלחמה בעיני הסובייטים

את האשמה בפתיחת המלחמה במדינת ישראל שארְזוה קמה, תלתה ברה"מ בבריטניה ובמשטרים הריאקציוניים של מדינות ערב שצבאותיהן פלשו לא"י. בריטניה אף הואשמה בסיוע ובמעורבות ישירה במלחמה לצד מדינות ערב. הסובייטים גם תקפו את ארה"ב על מדיניותה ותמיכתה בבריטים. בעיני הסובייטים, היו הסיבות לפרוץ המלחמה ברורות, והעיקריות שבהן:

א. לסכל את החלטת עצרת האו"ם מן ה-29 בנובמבר 1947 על הקמתה של מדינת ישראל.

ב. למנוע השמטת מאחו אסטרטגי בריטי-אמריקני בא"י, במסגרת התפיסה האסטרטגית העולמית של המערב והבריתות הצבאיות שלו.

ג. תמיכה במשטרים ריאקציוניים של מדינות ערב והחלשת תנועות השחרור הלאומיות במדינות אלה, הנאבקות נגד האימפריאליזם.

ד. להשביע את רצונם של החוגים הכלכליים המערביים הקשורים לנפט ולאוצרות טבע במזרח.

בנוסף לכל הסיבות והגורמים האלה, הגיעו הסובייטים למסקנה שהמלחמה בא"י גם משקפת את המדיניות האנטי-סובייטית במזרח.

פרשנים סובייטים שונים הביאו ניתוחים ופרשנויות בדבר הסיבות לפרוץ המלחמה. ו.ב. לוצקי מזרחן יהודי סובייטי קבע כי כדי למנוע את החלטת החלוקה מ-29 בנובמבר 1947, הזורזו האנגלים ללבנות מלחמה בין מדינות ערב למדינת ישראל. הוא מוסיף וקובע כי "האנגלים הביאו בחשבון שהמלחמה בפלשתינה תשכיח מעמי ערב את מאבקם באימפריאליזם ובתוך כך תחליש את תנועות השחרור הלאומיות. המטרה הפוליטית האמיתית של אנגליה בפלשתינה לא הייתה עזרה לעמי ערב אלא שמירה על שליטת האימפריאליזם בפלשתינה ובמזרח"¹.

הסובייטים ביטוי חד-משמעי ראשון בשאלת הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, בהסכמים עם ארה"ב ואנגליה "למסור את א"י ליהודים לשם פיתוח ביתם הלאומי ולפתוח את שעריה לעליית היהודים בעתיד המיידי"². מראשית קיץ 1945 ועד אביב 1947 נמנעו הסובייטים מכל פרסום רשמי בעניין עתידה המדיני של א"י מפני שלא זכו בשיתוף-פעולה מצד המעצמות האחרות (ארה"ב ובריטניה). בפברואר 1947 השתנה המצב, כאשר היה ברור כי כל אחת מן המעצמות, וברה"מ ביניהן, תידרש להכריע בשאלת א"י.

ברה"מ תמכה בתכנית החלוקה של א"י, כפי שהועלתה בעצרת הכללית של או"ם ופירושה המעשי הקמת מדינת היהודים בא"י. לאחר שהחליטו ופרסמו את החלטתם למען החלוקה, ואף הצביעו בעדה ב-29 בנובמבר 1947, התמידו הסובייטים בתמיכתם בהחלטת העצרת והתנגדו לכל ניסיון שנעשה לשנותה, בהצעות שונות ובאלטרנטיבות שהעלו ארה"ב ובריטניה עקב הסתייגותן מתכנית החלוקה. עזרת ברה"מ בפרק-זמן זה, עד יום הכרזת המדינה, ב-14 במאי 1948, התבטאה בעיקר בתמיכה פוליטית בזירה הבין-לאומית ובסיוע מעשי מאחורי הקלעים, כמו הגירת יהודים ממזרח-אירופה ובהספקת נשק מצ'כוסלובקיה. העובדה שתמיכת ברה"מ בהקמת מדינת ישראל נבעה מהאינטרסים הגיאוגרפיים שלה במזרח התיכון ערובה לעקבות התמיכה ולאופיה הנמרץ.

בעקבות הכרזת המדינה פלשו צבארי תימן של מדינות ערב לא"י, ב-15 במאי 1948. ברה"מ המשיכה לתמוך במאבקה של מדינת ישראל לעצמאותה ואף יצאה נגד מדיניותן של ארה"ב ובריטניה במלחמה זו.

ברית-המועצות, שהייתה בין התומכים בהקמת מדינת ישראל, המשיכה ותמכה במדינה החדשה בעת מלחמת-השחרור, עד שהובטחו קיומה ועצמאותה. בטרם נעמוד על חלקה ועל מעורבותה של ברה"מ במלחמת-העצמאות, יתוארו הרקע וציוני-הדרך ביחסי הסובייטים עם היישוב בארץ מתחילת שנות הארבעים. למרות עמדתה האנטי-ציונית המסורתית, החלה ברה"מ להתעניין ביישוב היהודי בא"י ואף להכיר בו, זמן קצר לאחר הפלישה הגרמנית לשטחה בקיץ 1941. החלו מגעים בין היישוב והמנהיגים הציוניים לבין גורמים סובייטיים. בתחילתם היו המגעים ביזמת מנהיגי היישוב העברי ומשנת 1943, גם ביזמת הסובייטים. ההתענינות הפעילה של ברה"מ ביהודי ארץ ישראל החלה כנראה בהקשר להכנות לקראת הסדר-שלום כולל: בתום המלחמה תהיה השאלה היהודית שאלה בין-לאומית דחופה וברה"מ הניחה כי כאחת משלוש המעצמות הגדולות יהיה עליה לנקוט עמדה מוגדרת.¹

במגעים בתקופה זו נדונו בעיקר עניינים אלה:

א. סיוע לברה"מ במאבקה נגד האויב הנאצי המשותף.
ב. מצבם של אסירי-ציון ושל הפליטים היהודים מפולין וברירור האפשרות לעלייתם ארצה.
ג. השאלה היהודית באירופה המזרחית והמרכזית.

ד. ההכרעה הצפויה בעתיד א"י.
פרט לשאלת אסירי ציון שהנציגים היהודים נתקלו בעניינה בדחייה עקיבה, נוצרו בשאלות אלה הבנה ואינטרס משותף.²

בוועידת יאלטה בפברואר 1945, נתנו

3. יעקב רואי, יחסי ברה"מ ישראל 1947-1953, כרך א', עמ' 46.

1. יעקב רואי, יחסי ברה"מ-ישראל 1947-1953, דיסרטציה לתואר שלישי, האוניברסיטה העברית בירושלים, אפריל 1972, כרך ג', עמ' 539.
2. יעקב רואי, "מגעים סובייטים עם היישוב היהודי בארץ ומנהיגים ציוניים (יוני 1941-פברואר 1945)", שלם (ירושלים), יד בן-צבי, תשל"ד, ספר ראשון, עמ' 526.

במבר 1947. מדיניות ארה"ב רבת כפיל-
יות, ניגודים והיסוסים". מפרשנות זו אנו
למדים כי הסובייטים מאשימים את
ארה"ב בתמיכתה במלחמה ומתוך כך,
בניסיון לסכל את החלטת העצרת, ולהש-
ליט את המערב והאינטרסים שלו בא"י.
בהקשר זה כתב נוביה וורימה כי
"בריטניה וארה"ב מבקשות לעכב את
הגשמת תכנית החלוקה, כי בעיניהן א"י
היא עניין של נפט, בסיסים צבאיים ועמ-
דות אסטרטגיות, ללא קשר עם גורל
העמים היושבים בארץ זו".⁵

בוועידה המדינית במועצת-הביטחון
ב-24 בנובמבר 1948, שדנה בתכנית ברנ-
דוט, ציין הנציג הסובייטי כי "ארה"ב נתנה
בתחילה תמיכה פעילה לתכנית החלוקה.
והנה, לא יצאו שבועות רבים, ובלחצם
של חוגי הנפט והצבא, נטשה משלחת
ארה"ב את תכנית החלוקה... תמורתה,
הציעה ארה"ב תכנית נאמנות, שלהג-
שמתה אף הייתה נכונה להשתמש בכוח
מזוין... מדיניות זו גרמה מתיחות חמורה
ופלישת כוחות מזוינים המסכנים את
התפתחותה של מדינת ישראל".⁶ בודי
עידה המדינית במועצת-הביטחון, ב-22
בנובמבר 1948, ציין הנציג הסובייטי כי
"כל הנעשה סביב השאלה הארצישראל-
לית אך מוכיח, כי המטרות האמיתיות של
ממשלות ארה"ב ובריטניה בא"י מכוונות
לחזיק השפעתן בא"י ובמזרח הקרוב
כולו, לטובת ההון המונופוליסטי האמ-
ריקני והבריטי".⁷

מהאמור למעלה, אפשר ללמוד עוד
על פרשנות אחת לסיבות המלחמה בא"י:
מעורבותם של חוגים כלכליים אמריקניים
ובריטיים, בנוסף לסיבות אימפריאליס-
טיות, קולוניאליות ואסטרטגיות שבטענות
הסובייטים. המלחמה אמורה הייתה
לסכל אותם יסודות בהחלטת העצרת,
שיזיקו לאינטרסים כלכליים, בריטיים
ואמריקניים במזה"ת.

בשלהי המלחמה, ובחודשים הראשו-
נים של שנת 1949, הפרשנות הסובייטית
על הסיבות והגורמים למלחמה הוצאה
מהקשר המקומי והועברה לטיעונים
אסטרטגיים עולמיים, הקשורים לבריתות
צבאיות ולמאבק בין המערב לבריה"מ.

פרשן פראבדה, יורי ז'וקוב, המתייחס
להפרות ההפוגה במלחמה, נדרש למאמר
בעניין זה בעיתון האמריקני ניו-יורק
הראלד טריבון: "העיתון שולל כל
נקיטת סאנקציות מטעם אר"ם נגד הפרות

משה שרת עם אנדרי גרומיקו בעצרת האו"ם

ליסטיים זרים, לצורך שמירת האינטרסים
שלהם באזור".

כפי שנראה בהמשך, בשלהי המלחמה
טענו הסובייטים כי מלחמה זו היא
למעשה הכנה לקראת המלחמה הצפויה
בינם לבין מעצמות המערב, ובכך העלו
את מלחמת-השחרור הישראלית מרמה
מקומית לרמה עולמית. לפני פרוץ
המלחמה, ניסו הסובייטים לשתף פעולה
עם האמריקנים בשאלת א"י, נגד הבר-
טים. וכאשר החליטו האמריקנים לתמוך
בבריטים במדיניותם המלחמתית, האשר-
מום הסובייטים כגורם שסייע לליבוי
המלחמה בא"י.

ב-15 ביולי, במועצת-הביטחון, נתן
נציג אוקראינה פרשנות סובייטית למדר-
גיות ארה"ב ביחסה למלחמה בא"י,
בהקשר התייחסותו לתכנית המתווך ברנ-
דוט: "שתי מגמות יש למדיניות ארה"ב.
האחת נובעת מחישובים פנימיים. ידוע
לנו כי יש בארה"ב אוכלוסיה יהודית
גדולה, התומכת בהתלהבות בהקמת
מדינה יהודית בא"י. אוכלוסיה זו ממלאה
תפקיד מסוים במדיניות הפנים בארה"ב
והחוגים המדיניים של ארץ זו אינם יכר-
לים להתעלם ממנה. לעומת זאת,
חברות-הנפט הגדולות לוחצות על החר-
גים המדיניים, במאמץ להבטיח לעצמן
זיכיונות לניצול מקורות הנפט שבשטחי
מדינות ערב. עובדה זו קובעת את המגמה
המדינית השנייה, המבקשת לשים-לאל
את החלטת מליאת-העצרת מה-29 בנר

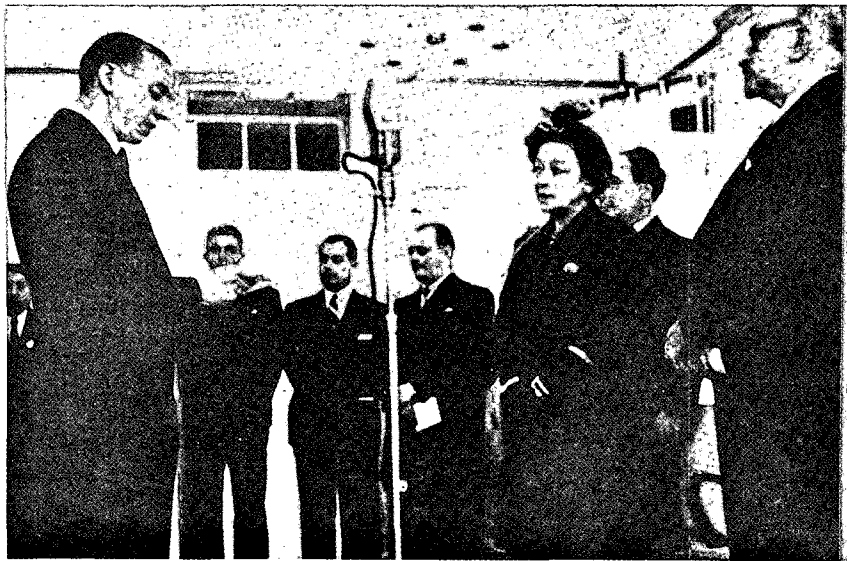
פרשן סובייטי אחר, ג. אוסיפוב, טוען כי
"מתוך החשש מפני תנועת השחרור
הגוברת במדינות ערב, מיהרו הבריטים
והאמריקנים, בתיאום עם הריאקציונרים
המקומיים, לצאת בפעולות צבאיות ומש-
טרתיות... הבריטים ראו בא"י את ציר
מדיניותם במזרח הערבי".⁴

ראוי לציין כי הסובייטים תוקפים את
המשטרים של מדינות ערב ואף מכנים
אותם "בובות" ו"גרורות" של בריטניה, אך
אינם תוקפים את עמי ערב עצמם, אלא
תומכים במאבקן של תנועות-השחרור.
גישה זו של ברה"מ היא פועל יוצא ממדי-
ניותה וממטרתה במזה"ת: הפלת המשט-
רים הפרו-מערביים בארצות האלה
וחדירה אליהן.

אף שהסובייטים מאשימים בתוקפנות
ובמלחמה בלתי-חוקית את מדינות ערב
הפולשות לא"י, אפשר לומר שאשמה זו
מגולגלת ונתלית בסופר-של-דבר על
הבריטים, שהובילו למעשה את מדינות
ערב למלחמה זו. בעיני הסובייטים
המלחמה אינה בין מדינות ערב למדינת
ישראל, אלא בין בריטניה למדינת ישראל.
בשנים מאוחרות יותר, כאשר התייחסו
הסובייטים למלחמת השחרור, אף נתנו
לכך ביטוי ציטוט מדברי המפלגה הקומו-
ניסטית הישראלית: "המלחמה בפלש-
תינה אינה מלחמה בין ערבים ליהודים
אלא, מלחמה שעוררו גורמים אימפריא-

5. י. רואי, שם, עמ' 243.
6. ברית המועצות ותקומת ישראל, שם, עמ' 188.
7. שם, עמ' 181.

4. י. רואי, שם, כרך ב', עמ' 289.

אנדריו ירשוב, ציר ברה"מ בישראל, מברך את הנשיא ויצמן ביום העצמאות תשי"ט

הקרבות, שהסתיים לטובת היישוב. האו"ם החליט על הפוגה בקרבות הפסקת-אש, ב-11 ביוני 1948, שנתקבלו על שני הצדדים הנלחמים. לטענת הסובייטים, הפוגה באה לסייע לארגון השרות של כוחות הפולשים ואינה פועלת לטובת המדינה היהודית. במצב זה, העדיפו כנראה הסובייטים לחימה רצופה, מתוך הערכה שתסתיים במהרה. בניצחון היהודים. גישה זו של הסובייטים נתקבלה מאחר שהגיעו למסקנה כי כנראה אין בכוחם להעביר באו"ם החלטה שתחייב הפסקת-אש, הוצאת הכוחות הפולשים והחזרת המצב לקדמותו, על בסיס החלטת העצרת. ולעומת זאת, ניצחון היהודים יתן סימוכין למדיניותם בשאלת או"ם ויפגע במטרות הבריטיות והאמריקניות במזה"ת.

יחסי-הכוחות, כפי שהעריכו הסובייטים עם פלישת מדינות ערב תוארו כך: "ב-15 במאי 1948 פלש לשטח ישראל צבא ערבי בסדר גודל של 50-60 אלף איש, אך המספר הכולל של צבאות ערב נאמד בכ-100-125 אלף אנשי-צבא סדירים לבר מ-30-35 אלף שוטרים וז'נדרים. מול צבאות ערב פועלים הכוחות המזוינים של מדינת ישראל. הכוח העיקרי, צבא הגנה, הוא חוד החנית של הכוח כולו. בשנת 1947 עמד מספרו על כ-70-80 אלף איש. מומחים צבאיים זרים סבורים שבנסיבות מיוחדות יכול צבא זה להגדיל את כמות כוח האדם עד 100 אלף איש. מלבד צבא הגנה יש עוד שני ארגונים צבאיים: אצ"ל וארגון המתקרא לח"י או מכנה עצמו על שם מפקדן לשעבר שטון. באצ"ל כששת

הערכת הסובייטים ליחסי-הכוחות במלחמה

הקרבות בין יהודים וערבים בא"י פרצו עוד לפני פלישת מדינות ערב, מיד לאחר החלטת העצרת ב-29 בנובמבר 1947. במהלך קרבות אלה קיבלו הערבים סיוע ממדינות ערב בנשק ובכוח-אדם, למרות האמברגו הצבאי שהוחלט עליו באו"ם. לעומת זאת, הבריטים אסרו על העלייה ובכך ניתקו את מקור כוח-האדם ליישוב הנלחם. למרות האמברגו הצבאי, הגיעו נשק וציוד צבאי ליישוב בדרכים לא-חוקיות מצ'כוסלובקיה, כמוכן בהסכמת ברה"מ. גם העלייה נמשכה, על-אף האיסור. למרות העדיפות הערבית בנשק ובכוח אדם, ידו של היישוב הייתה על העליונה בקרבות ובהתנגשויות מזוינות. הסובייטים ידעו על הנעשה בארץ ועל ניצחונות היישוב, שתרמו לכיסוס היעד המדיני והאסטרטגי שלהם במזה"ת.

פלישת מדינות ערב בסיוע ובמעורבות של הבריטים עירערה כנראה את ביטחונם של הסובייטים, עקב השינוי ביחסי-הכוחות, בכוח-אדם ובנשק, לרעת מדינת ישראל. את הביטוי לכך אפשר לראות בתביעתו של אנדריו גרומיקו, מיד לאחר פלישת מדינות ערב, להפסקה מיידית של האש: "מועצת-הביטחון חייבת להבטיח את הפסקת הפעולות הצבאיות בא"י תוך 36 שעות, לאחר אישורה של ההצעה הזאת במועצת הביטחון". תביעתו זו לא נתקבלה.¹²

חששם של הסובייטים פג וביטחונם חזר אליהם לאחר הסיבוב הראשון של

של החלטת האו"ם בשאלת א"י. העיתון חושש ממצבית פתרון בא"י באמצעות או"ם ואומר כי דריסת-רגל לברה"מ בא"י פירושה מתן האפשרות לעקוף את מה שקרוי המאחזים האנגלו-אמריקניים ביוון, טורקיה ואירן.⁸

פעילותה של בריטניה במזה"ת היא לדברי הסובייטים חלק מניסיונותיה לבצר את מעמדה באזור בניצול חולשתן של מדינות ערב. אמת-מידה זו, של הניסיון הבריטי להפיק יתרון אסטרטגי ממלחמת או"ם או לפחות למנוע הפסד מבחינת מעמדם הצבאי באזור, אינה היחידה לבחינת ההתייחסות הסובייטית לשלבים האחרונים של מלחמת השחרור. פעילותה הצבאית של בריטניה במזרח התיכון גם קשורה בניסיון המערב להקמת מה שמכונה גוש אזורי מזרח תיכוני... להשלמת הברית האטלנטית.⁹

בכתב-העת ופרוסי איסטוראי, במאמר של פ. אוסיפוב בדצמבר 1948, נכתב ביחס למלחמה בא"י ובשאלת א"י כי, "אנגליה וארה"ב שדעותיהן היו חלף-קות בעניין, הגיעו תוך "זמן קצר" לכלל הסכם "על פעולות משותפות וחלוקת א"י" שהרי פעלו ופועלים כאן מניעים חזקים יותר מחילוקי-דעות בשאלת א"י... המדיניות האנטי-סובייטית המשותפת של בריטניה וארה"ב, הכשרתן המשותפת את א"י כראש-גשר למלחמת-עולם חדשה וחששן המשותף מפני תנועת השחרור הלאומי של העמים הנדכאים במזרח הקרוב והתיכון".¹⁰

איוראל גנין (קנדיט למדעי הכלכלה), בחוברתו מדצמבר 1948 מאשים את ארה"ב ובריטניה כאחת, בניסיון משותף להכשיל את תכנית החלוקה כשהן מאוחדות בעיקר במאבקן נגד ברה"מ.¹¹ הסיבות והגורמים למלחמה בא"י שהעלו הסובייטים היו ברורים דיים ואף אפשר לומר כי היו קרובים לאמת, אם כי לא נעשתה השוואה בינם לטיעונים בריטיים-אמריקניים רשמיים, מחוץ לציטוט מאמרי-פרשנות של עיתוני המערב בדבריה-הפרשנות הסובייטיים. בעיני הסובייטים, המלחמה בא"י פרצה לא רק מסיבות מקומיות הקשורות למדיניות בריטית-אמריקנית במזה"ת אלא מתוך שיקולים הקשורים למאבק מעצמות המערב נגד ברה"מ בכל מקום בעולם.

8. י. רואי, שם, עמ' 248.

9. שם, עמ' 296.

10. שם, עמ' 298.

11. שם, עמ' 299.

12. ברית המועצות ותקומת ישראל, שם, עמ' 22.

מגישה ראשונה של סגל נציגות ישראל עם אנשי משרד החוץ הסובייטי

בשיחותיו של אבא אבן (נציג ישראל באו"ם) עם מאליק (נציג סובייטי באו"ם) ונשיא מועצת הביטחון באותה תקופה) ב-5 באוגוסט, הביע מאליק את הערצתו העמוקה להישגים הצבאיים הישראליים: "הסובייטים סברו תמיד שהערבים חלשים מבחינה צבאית ולמסקנה זו הם הגיעו מראיית חולשתם החברתית".¹⁴

הסיוע הסובייטי למדינת ישראל במלחמת השחרור

הסיוע הסובייטי למדינת ישראל במלחמת השחרור התבטא בשלושה תחומים:

- א. סיוע צבאי (ציוד-לחימה ואימונים) עקיף.
- ב. סיוע עקיף לעליית יהודי אירופה המזרחית לא"י.
- ג. סיוע דיפלומטי ותעמולתי במשך המלחמה, בעיקר במוסדות האו"ם. שלא כבריטים, ברה"מ הקפידה שלא להיות מעורבת במלחמה במישרין אף שהחשיבה מאוד את הצורך במפלת הערבים והבריטים. הסיוע הסובייטי ליישוב היהודי בתחום הצבאי ובתחום העלייה, סיוע לא-פורמלי באופיו, החל לאחר החלטת העצרת, עוד לפני הפלישה הער-

ואילו המצור שהושם על רצועת-החוף ניתק את ישראל מאפשרות תגבור בעת-דוח כוח-אדם ומאפשרות הצטיידות ממדינות-חוץ".

הערכת הסובייטים את יחסי הכוחות בין ערבים ויהודים במלחמת השחרור נטתה בסופו של דבר לטובת היהודים. ביטחונם בניצחון היהודים לא עורער בשל אמונתם באיכות הצבא היהודי כנגד הכמות של הצבא הערבי, כפי שהדבר אכן התבטא בשטח. ביטוי לכך נתנו הסובייטים בכלי התקשורת, בשיחות לא-רשמיות ובפרשנויות. "כלי-התקשורת הסובייטיים שמו ללעג את הליכוד הערבי ואת יכולת הלחימה שלהם כחורגת מהמקובל ותוך הזדהות עם ישראל".¹⁵ בפרשנותו כתב גנין: "צבאות ערב נתונים באופן פורמלי תחת פיקודו הכללי של המלך עבדאללה הירדני. אך, למעשה הם פועלים ללא תיאום, שכן, מיד לאחר פלישתם לתחום פלשתינה, פורצים ניגודי-האינטרסים בין מדינות-ערב השוררות. עקב כך, ואף-על-פי שהצבא הערבי מצויד בטכניקה טובה יותר ויש קצינים אנגליים בצבאות ערב - נכשל ניסיונם".

אלפים חיילי, ובארגון שטרן כאלף חייל. בתחילת המלחמה הם הודיעו כי הם מקבלים עליהם את מרותו של הפיקוד הכללי, אך לא תמיד הם עומדים בהתחייבות". הסובייטים גם העריכו שהציוד והפיקוד של הקצינים הבריטים בכוחות הערביים טובים יותר. נראה כי חששם בתחילת הקרבות נסמך על הכמות, על היקף המדיניות המשתתפות בלחימה ועל מעורבותה של בריטניה; אם כי הסובייטים החשיבו את איכות-הלחימה של הצבא היהודי, כפי שנראה בהמשך.

כאמור, הסובייטים בטחו בניצחונם של היהודים, לאחר הסיבוב הראשון של הקרבות שהסתיימו עם כניסתה של הפסקת-האש הראשונה. ועם זאת, חששו הסובייטים מתמרונים פוליטיים של מעצמות המערב באמצעות האו"ם, העלולים להטות את יחסי-הכוחות לרעת מדינת ישראל. נגר כוונה זו נאבקו במישור המדיני. כדי לבטל איום זה התנגדו להפוגת גות ולהפסקת-האש הזמנית שהעלו מעצמות המערב באו"ם. הסובייטים טענו: "תנאי-הפסקת האש היו כדאיים יותר לארצות-ערב מאשר למדינת ישראל, מפני שהפסקת-האש איפשרה למדינות ערב להצטייד ממחסני הבריטים במזוה"ת ולארגן את כוחותיהם מחדש,

14. י. פרינדליך (שורף), תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, (ירושלים, מרפ"ס ממשלתי, תשמ"א), כרך 1, ע"ע 512-514.

15. י. רואי, שם, עמ' 236.

בית הנציגות הישראלית במוסקוה

הסובייטים לא התכוונו כנראה להרשיע סיוע צבאי ישיר מה גם שבתקופת הגשת הבקשה, העריכו כי ניצחון היהודים בא"י מובטח וההיענות לבקשה זו רק תזיק להם בשלב הבא במהלכיהם המדיניים במוזרחה. תשובה שלילית לא השיבו מטעמי נימוס ומשיקולים דיפלומטיים, עם זאת ראוי לציין שגם מדינת ישראל לא יצאה מגדרה ולא הופעל לחץ כלשהו מצדה בעניין זה. לעומת זאת, ניסיונות השגרירות הישראלית במוסקוה בעניין עליית יהודי ברה"מ נתקלו בשלילה מוחלטת. גם הנימוס הדיפלומטי נשכח כאשר הזהירו חד"משמיעית כי יש לחדול מניסיונות אלה. אף כי המגעים הישראליים-הסובייטיים בשאלת מתן סיוע צבאי לא העלו דבר, הרי אחדות ממדינות הגוש המזרחי הושיטו סיוע זה בצורות שונות, ובהנחיה סובייטית, כמצוין למעלה.

הסיוע הדיפלומטי היה גלוי, עקבי ונמרץ במשך כל המלחמה. הסובייטים נאחזו במוסדות א"ים כבוזרה שיוכלו להיאבק בה ולהצליח בהשגת מטרותיהם בכל הקשור למלחמה בא"י — אף שתקפו את הא"ים על אוזלת-ידו, בגלל ההשפעה של מעצמות המערב עליו.

הסובייטים לא הסתפקו בהבעת אהדה לישראל או בתמיכה בה בשיחות שקטות; הם נתנו לכך ביטוי משמעותי למדי מעל

הצבאי האלוף יוחנן רטנר מגעים עם נציגי הצבא הסובייטי. במסגרת מגעים אלה התעוררה שאלת עזרתם לנו ונדונו: א. אימון מפקדים קצר וממושך. ב. הספקת נשק משלל גרמני. ג. בסיסי משלוח אווירי או ימי. פרטים אלה הועברו כעבור חודש לדיון במשרד-החוץ הסובייטי כאשר בידי גולדה מאיר והאלוף רטנר כבר הייתה רשימה של בקשת נשק, שהגיש משרד הביטחון. באקולין (מנהל מחלקת מזה"ת במשרד-החוץ הסובייטי) קיבל את הבקשה ואמר כי יעביר את העניין לדיון, אך העיר על החלטת הא"ים האוסרת משלוחי אספקה מלחמתית לשני הצדדים, אף שידוע לו כי הבריטים ואף האמריקנים מפירים את החלטתה.¹⁵

ב-14 אפריל 1949, בביקור פרידה של גולדה מאיר אצל אנדרי וישנסקי (שר-החוץ הסובייטי), שוב העלתה את עניין הסיוע הצבאי. באוקטובר 1948 הועברה בקשה זו למשרד-החוץ ולמשרד-ההגנה של ברה"מ ועד אז, חרף כל הפניות לא השיבו הסובייטים דבר בעניין הסיוע. וישנסקי ציין, שאינו מעורה בעניין זה והוא מוכן לבררו אגב הערה שמבחינה בין לאומית העניין מסוכן ומסובך.¹⁶

בית, כאשר פרץ המאבק המזוין בין היהודים והערבים בא"י.

בחדושים שלפני הקמת מדינת ישראל וכן בחדושים שלאחריה, הושיט הגוש המזרחי עזרה ליישוב היהודי בא"י בעיקר בתחום העלייה והנשק שמקורם הישיר — בשני המקרים — בארצות אירופה המזרחית ולא בברה"מ עצמה. ואולם יש סימנים ולעתים אף הוכחות כי ברה"מ היא אשר קבעה את הקו במתן סיוע זה.¹⁵ באותה שנה (1948) עשו הצ'כוסלובקים, הפולנים והיוגוסלבים אימונים מיוחדים ליהודים בארצותיהם שהביעו נכונותם לצאת כמתנדבים לא"י. בפעילות זו — שנעשתה בידיעת הסובייטים — הוחל לפני קום המדינה והיא נמשכה לאחר-מכן.¹⁶

משמעותי לא-פחות מעליית היהודים מאירופה המזרחית היה הסיוע בנשק שהעניק הגוש המזרחי. הנשק שנקנה בצ'כוסלובקיה — הציל, לדברי בן-גוריון את המדינה. העדויות והנתונים מוכיחים את הקשר בין מוסקוה לבין עסקת הנשק.¹⁷

הסיוע הצבאי והסיוע בעלייה מהגוש המזרחי (שבתקופה זו משמעותה קודם-כל צבאית) נעשו ללא-ספק בהנחיה סובייטית ותאמו את המדיניות הסובייטית במזרח התיכון: הצלחת היהודים במלחמתם לעצמאות נועדה לקדם את מטרות ברה"מ באזור. אופיו העקיף של הסיוע הסובייטי באותם תחומים אף הוא נגזר מהמדיניות ארוכת-הטווח ומן היעד הסופי שחתרו אליו — מדינות ערב. סיוע ישיר בתחומים אלה היה מחבל במטרותם ואף היה עלול להכשיל את מאמציהם הדיפלומטיים בא"י. ראוי לחזור ולציין, כי הטל אמברגו על סיוע צבאי לכוחות הלוחמים בא"י. הסובייטים אף הסבירו לנציגי ישראל מדוע אין ביכולתם לסייע במישרין. נציג סובייטי בסופיה הודיע למדרכי אורן כי ארצות אירופה המזרחית קיבלו הוראות מטסאלין אישית, לסייע בידי יהודי א"י במלחמתם, בעוד ידי ברה"מ כבולות, בהיותה מעצמה גדולה בעלת התחייבויות בין-לאומיות.¹⁸

באוקטובר 1948, הגישה צירות ישראל במוסקוה לסובייטים בקשה לסיוע צבאי. מדרכי נמיר מספר בספרו שליחות במוסקבה: על רקע שיתוף-האינטרסים שהורגש בימים ההם הן במוסקוה, הן בתל-אביב ובירושלים... ניהל הנספח

15. י. רואי, שם, כרך א', עמ' 155.

16. שם, עמ' 158.

17. שם, עמ' 163.

18. שם, עמ' 158.

19. מ. נמיר, שליחות במוסקבה, (ת"א, "עם-עובד", 1971), ע"ע 73-76.

20. שם, ע"ע 118-119.

במת האומות המאוחדות ואף בפומבי, בכלי-התקשורת הסובייטיים.²¹ במקרים שהדיווח חרג ממסירת מידע – העידה נימת הדברים על גישתה האוהדת של ההסברה הסובייטית כלפי ישראל. למשל, מאבקה של ישראל תואר כמלחמת-שחרור, ואילו צבאות ערב תוארו בתק-שורת כפולשים וככוחות תוקפניים, וכן הזכרו תכופות קשריהם עם קצינים נאציים לשעבר והשתתפותם של אלה בצבאות ערב.²²

בתחילת מלחמת-השחרור הייתה העמדה הסובייטית עקבית ומבוססת על החלטת העצרת מנובמבר 1947. הם האשימו את הבריטים ומדינות ערב בתור-קפנות ואת ארה"ב בליבוי המלחמה. הם דרשו הפסקה מיידית של הקרבות והחזרת המצב לקדמותו, תוך ביצוע החלטת החלוקה על-ידי הצדדים המעור-רים. נציגי ברה"מ באו"ם התנגדו בתוקף, אם כי לא תמיד בהצלחה לכל הצעה שנגדה את החלטת העצרת. להצעות חלופיות ולהצעות בדבר פתרונות-ביניים, העלויות לדעת הסובייטים לסכל את הצלחותיה של ישראל במלחמה ועקב כך, לערער את הבסיס להקמת מדינת ישראל. אין ספק שהיה בכך סיוע למדינה העומדת לקום.

ב-11 במאי 1948, ערב הפלישה הער-בית, דחתה המשלחת הסובייטית את ההצעה האמריקנית למשטר-נאמנות זמני בא"י, בישיבה סגורה של ועדת-המשנה לוועדה המדינית.²³ משהחלה ההפוגה הראשונה ב-11 ביוני, התריעו הסובייטים על הפרתה התכופה מצד הערבים. ההסברה הסובייטית הרחיקה לכת בהוד-ות עם העמדה הישראלית בפרק-זמן זה, מעבר לנושא הצבאי וחלה על כל הנוש-אים שנדונו באו"ם. הסובייטים הגנו על זכותה הבסיסית של ישראל לעלייה חופ-שית, ללא הגבלות, ופרסמו ידיעות למכ-ביר על הפרעות חיצוניות לתנועת העלייה.²⁴

במשך המלחמה התנגדו הסובייטים להצעות בריטיות ואמריקניות להפסקות-אש זמניות ודרשו את הפסקת הלחימה, הוצאת הצבאות הזרים ופתיחת שיחות שלום. דרישות אלו העלו הסובייטים שוב באו"ם בשלהי המלחמה, כאשר ניצחונה של ישראל היה ברור.

הסובייטים התנגדו למינוי מתווך מטעם או"ם ולאחר-מכן אף התנגדו להצ-

עותיו לפתרון שאלת א"י; לדעתם, הן לא עלו בקנה אחד עם החלטת העצרת מנו-במבר 1947 ואף היו עלולות לפגוע במדינת ישראל ומכאן, לפגוע ביעדיהם המדיניים של הסובייטים. טא"ס ציטטה את סוכנות הידיעות טלפרס וטענה כי הצעות המתווך ברנאדוט הן למעשה תכנית אנגלו-אמריקנית המועידה את שתי המעצמות לערוב לגבולות המוצעים בה. התכנית כללה גישה חופשית לשתי מעצמות אלו לאוצרות הטבע של א"י ואפשרות שהן יקימו בסיסים צבאיים בחיפה ובעכו, וכן מספר שדות-תעופה.²⁵ ב-7 ביולי דוחה א. גרומיקו, במועצת-הביטחון, את הצעות ברנאדוט, על בסיס העיקרון שתכנית זו נוגדת את החלטת-העצרת.²⁶ הסובייטים תקפו את התכנית שניסח ברנאדוט בגירסה הסופית. התכ-נית נשלחה ב-16 בספטמבר 1948, יום לפני מותו של הרון-המתווך אל מוז'ל האו"ם, לקראת המושב השלישי של העצרת הכללית, שנפתחה ב-21 בספ-טמבר. פעילות הסובייטים לסיכול תכנית ברנאדוט כללה את המישורים הדיפלומ-טיים וההסברתיים. עמידתם העקרונית על החלטת ה-29 בנובמבר, כבסיס יחיד לפתרון בעיית א"י, מותנה רק בנכונותם לסטות ממנה לטובת העמדה הישראלית בכמה עניינים, כמו שאלת הגליל והגבול הצפוני.²⁷ גמישות זו של הסובייטים באה לביטוי בדיוני מועצת-הביטחון כשדובר על השטחים שכבשה ישראל והם אינם נכללים בתכנית החלוקה. אחת הדוגמ-אות לכך היא דבריו של נציג ברה"מ י. מאליק ב-15 בנובמבר, במועצת-הביטחון, כי "אין כל צורך לקבל החלטה על הבעיה המיוחדת של א"י הצפונית..."²⁸ בתמר-רים נים דיפלומטיים אלה סייעה ברה"מ להכללת שטחים אלה במדינת ישראל. גם בשאלת הנגב שנכלל במדינה היהודית על-פי החלטת החלוקה תמכו הסובייטים וסייעו לישראל מעל בימת האו"ם, ואף דירבנו את ישראל לכבוש אותו מדר ככל האפשר.

בשלהי 1948 נפגש מרדכי אורן בפאריס עם נציג משלחת ברה"מ סמיון צאראפקין. במפגש זה, ביקש הנציג הסובייטי להעביר לממשלת ישראל ידיעה דחופה וסודית שקיבל מגורמים מהימנים, ועל-פיה כוחות מצריים מתכוננים להשתלט על הקצה הצפוני של מפרץ עקבה. לדעת ברה"מ על צה"ל להקדים את המצרים

ולכבוש מרחב זה בדחיפות, כי חבל-ארץ זה חיוני למדינת ישראל.²⁹ הסיוע הסובייטי במישור הדיפלומטי נמשך והסתיים בתמיכה של ברה"מ בקבלת ישראל לאו"ם, ב-11 במאי 1949, אף-על-פי שעוד לפני-כן התחולל שינוי באופי תמיכתה המדינית במדינת ישראל.

מאחורי העמדה הסובייטית במלחמת השחרור

מלחמת השחרור הייתה אבן-בוחן למדינת יותה של ברה"מ ולשאיפותיה באיזור זה. המלחמה הייתה שלב מכריע בשאיפת ברה"מ לחדור למוזה"ת ולסלק ממנו את הבריטים. את מדיניות זו ואת ראשיתה, הגריר הדיפלומט הפולני יוליוס כץ-סוכו (שגריר פולין באו"ם בראשית שנות ה-50): "משהפכה בעיית א"י לבעיה מדינית בין-לאומית, נדון העניין בפוליטיביוורו על-פי שיקולים אלה: היעד המדיני והאסטר-טגי של ברה"מ היה ועודו – חדירה למזרח התיכון. לכן, דווקא מפני שהאי-זור עמד לפני זעזועים והכרעות גורליות, זו הייתה הזדמנות להגביר מאמץ לחדירה עמוקה ויסודית ככל האפשר. לצמרת ברה"מ נראה באותה תקופה, כי במאבק המתחולל, תמיכה בצד היהודי מביטחה סיכויים טובים להשיג יעד; לכן כדאי לשחק בקלף היהודי יותר מאשר בקלף הערבי."³⁰ ניצחון הישראלים במלחמת השחרור ועקב כך, ביסוס המדינה היהודית עתה קמה, היה חשוב מאוד לברה"מ, אם רצונה היה להצליח ביעדים שקבעה לעצמה.

הסובייטים אף לא הסתירו את שאיפתם תיהם במוזה"ת אלא נתנו להן פומבי. משפלו צבאות ערב לא"י, ב-15 במאי, עקבו העיתונות והרדיו הסובייטי בשיט-תיות אחר המלחמה לפרטיה. בפרשנותה על מהלך הלחימה, המשיכה העיתונות הסובייטית להדגיש את חשיבותה האסטר-טגית של א"י הנתונה בשליטתן של מעצמות המערב.³¹

הסובייטים טענו לא פעם מעל בימת האו"ם כי הבריטים רוצים להמשיך ולש-לוט על א"י. הסובייטים חששו מאפשרות כזאת, צמחשלוכותיה במישור הבין-לאומי והגיאוגרפולטי. הצלחת ישראל במלחמה תהיה איפוא הצלחתם של הסובייטים ותיתן להם יתרון כלשהו על מעצמות המערב. ביטוי לכך נתן הנציג הסובייטי באו"ם י. מאליק בשיחתו עם אבא אבן:

29. י. רואי, שם, עמ' 234.

30. אליעזר דורון, בתצפית ובעימות, (ירושלים, "כתר", 1978) ע"ע 18 – 19.

31. שם, ע"ע 234, 236, 294.

25. י. רואי, שם, עמ' 249.

26. שם, עמ' 250.

27. שם, עמ' 265.

28. ברית המועצות ותקומת ישראל, שם, עמ' 169.

21. י. רואי, שם, כרך ב', עמ' 234.

22. שם, עמ' 235.

23. ברית המועצות ותקומת ישראל, שם, עמ' 93.

24. י. רואי, שם, עמ' 246.

"המדיניות הבריטית נכשלה לא רק בא"י אלא במזדה"ת כולו וגם זה הישג למדינת יותה של ברה"מ במזדה"ת".³²

כדי שלא לשמוט את מאחזם המדיני במזדה"ת, במלחמה שתוצאותיה עוד לא היו ברורות ומובטחות לטובת הסובייטים, הם התעקשו כי כל הדיונים והפטרונות לסכסוך בא"י ייעשו במוסדות האו"ם, אף שגרומיקו תקף את חולשתה של מועצת הביטחון, שאין בכוחה ליישב את הסכסוך המזוין בא"י והיא מכשיר בידי מעצמות המערב לניהול מדיניותן.³³ הסובייטים חששו שכל הסדר שייעשה מחוץ לאו"ם, ישאיר אותם מחוץ לתמונה. מכאן עקש נותם במשך המלחמה להוציא לפועל את החלטת העצרת מ-29 בנובמבר 1947. ככל נאומיהם קראו הנציגים הסובייטים באו"ם להחזיר את המצב לקדמותו בהפסקת הלחימה ובהוצאת הכוחות שפלו לארץ ולדון בשאלת א"י על בסיס החלטת העצרת. במשך המלחמה אכן הצליחו הסובייטים להפעיל את מוסדות או"ם ואף פיתחו טקטיקה שתאפשר את ניצחון הישראלים במלחמה – הישג ישירת את האינטרס שלהם. במסגרת התמרון הדיפלומטי שלהם באו"ם, אף חרגו מדבקותם בהחלטת העצרת, ככל שהדבר היה לטובת ישראל. בתחילת המלחמה דרשו הסובייטים הפסקת-אש מוחלטת ומיידית.³⁴ בהמשך, השתנתה עמדה זו על-פי הצלחותיה של ישראל בקרבות. כאשר כבשו הישראלים שטחים שלא היו בתחומי תכנית החלוקה, תמכו הסובייטים באו"ם בכיבושים אלה, בתמך רונים דיפלומטיים. לדוגמה: הסובייטים דחו ב-15 בנובמבר 1948 הצעה למו"מ נפרד בגבול הצפוני וכך הניצחו את כיבוש הגליל.³⁵

בתחילת המלחמה, תמכו הסובייטים תמיכה מלאה במדינת ישראל, אם כי פעלו בצורה מחושבת. בשלהי המלחמה, כאשר ניצחונה של ישראל היה מובטח, השתנתה נימת התמיכה בישראל ונעשתה זהירה, מאופקת ואף עוינת. ההיבט הפרו-ערבי במלחמה זו החל לתת אותותיו. ככל שנמשכה מלחמת א"י, אותה "מלחמה הרפתקנית ובלתי-מצדקת", כפי שכינה אותה ביטאון טוב-ייטי בראשית 1949, חיזקו הסובייטים את טענתם על מורת רוחם של עמי ערב לנוכח המשבר והסבל שפקדו את מדינת

תיהם ועקב התערבותן הצבאית בא"י ובשל ההתערבות הזרה בענייניהם, שגררה אותם להרפתקה בלתי-מוצלחת; כך נוצלה לרעה בידי אחרים חולשתם הפוליטית, החברתית והצבאית.³⁶ עמדה זו גם קשורה בהשפעת המלחמה על יהודי ברה"מ, שהייתה שלילית בעיני הסובייטיים טים מצד מדיניות הפנים. סיום מלחמת השחרור היה גם שינוי בעמדה הסובייטית כלפי ישראל. הסובייטים השיגו את מטרתם וישראל סיימה את תפקידה בשלב זה של מדיניותם במזדה"ת. מדברי מאליק לאבא אבן אפשר ללמוד על המעבר לשלב הבא בהשגת היעד האסטרטגי של ברה"מ במזדה"ת: "מאורע דרסטי כמו הפסד מדינות ערב במלחמה לא יעבור עליהם בלא שישאיר תוצאות עמוקות... הם (הסובייטים) מצפים לקטוף את פירות הערכת-המצב הנכונה שעשו".³⁷ כלומר, שינוי במדיניות הפרו-מערבית של ארצות ערב, בגלל תוצאות המלחמה, ואף הפלת המשטרים. לכך צריכה ברה"מ להיות מוכנה. הכנה זו מתבטאת בשינוי הדרגתי בתמיכה בישראל וסיומה עם קבלת ישראל לאו"ם. ומצד שני, מתחילה המדיניות הפרו-ערבית. הסובייטים ראו בקבלת ישראל לאו"ם ב-11 במאי 1949 סיום שלב בתולדות מדינת ישראל, המאפשר או מחייב שינוי במדיניות כלפיה.

לכאורה, שינוי המדיניות של ברה"מ בשלהי המלחמה, היה ברור ומחושב, במסגרת התכנית הכללית להשגת יעדיה במזדה"ת. ואולם אין להוציא מכלל אפשרות שברה"מ הפיקה לקחים מאז החלטת העצרת ובמהלך מלחמת השחרור ולקחים אלה הם שביססו את מסקנותיה בצורך הכרחי בשינוי המדיניות כלפי ישראל. בתחילת 1949, במסגרת הערכה מחודשת של ברה"מ על מדיניותה במזדה"ת ועל רקע שיתוף-הפעולה הבריטי-האמריקני באזור זה נגדם, הגיעו הסובייטים למסקנה שהעולם הקולוניאלי והקולוניאלי-למחצה הוא בעל-ברית פוטנציאלי להם במאבק נגד המערב. במסגרת זו נועד תפקיד נכבד לארצות ערב: הן היו רובו הגדול של המזרח התיכון באוכלוסייתן והן בשטחן, ובהן גם אוצרות נפט ובסיסים צבאיים מערביים לרוב. (זו הייתה אקסיומה של מדיניות החוץ של ברה"מ עוד מימי לנין. כעת התפתחו הנסיבות לקראת יישומה.) לעומת זאת, מישראל – שהייתה ממילא

נקודה זעירה ולא חשובה – הורחקו כליל כוחות צבא מערביים. ישראל הבטיחה ונראה אף כי שיקנעה בשלב זה שלא תתיר הקמת בסיסים זרים כלשהם בשטחה.³⁸ בעיני הסובייטים, התמיכה בביסוס הקמתה של מדינת ישראל, הביאה למיצוי הפוטנציאל שלה במדינת יותם במזדה"ת. בשלב זה היה צורך לנצל את הפוטנציאל הערבי למאבק אנטי-אימפריאליסטי, תוך המשכת התהליך של החלשת הבריטים במזדה"ת וסילוקם ממנו. מאחורי המדיניות הסובייטית במלחמת השחרור עמד האינטרס הסובייטי, והוא ניצחון ישראל במלחמה. זה סייע להם בהשגת יעדיהם במזדה"ת שנקבעו מראש, והעיקרי בהם: הוצאת מעצמות המערב, ובראשן הבריטים, מהאזור ולמלא את מקומן. מאחר שהשגת מטרתיהם הייתה מותנית בניצחון ישראל על מדינות ערב הפולשות, עשו הסובייטים מאמצים רבים להשגת הניצחון. הדבר בא לביטוי בתמיכה בלתי מסוייגת, אם כי מחושבת, במדינת ישראל במלחמתה לעצמאותה. כאשר לדעת הסובייטים היה הניצחון מובטח, ולנוכח הערכת-המצב המחודשת שלהם בשלהי המלחמה, שינו את מדיניותם במזדה"ת.

38. י. רואי, שם, ע"ע 299 – 300.

32. י. פרינדליך, שם, ע"ע 512 – 514.
 33. ברית המועצות ותקומת ישראל, שם, ע"ע 89 – 90.
 34. שם, ע"ע 117 – 118.
 35. שם, ע"ע 168.

36. י. רואי, שם, ע"ע 485.
 37. י. פרינדליך, שם, ע"ע 512 – 514.